

7. Sidorkina, Olena. 2024. "Osobystist v umovakh suchasnykh vykykiv (Komunikatyvnyi aspekt)" ["Personality in the Conditions of Contemporary Challenges (Communication Aspect)"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 65–67. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18459>.

8. "Tserkva ta Internet – Dokument Papskoi rady u spravakh sotsialnoi komunikatsii" ["The Church and the Internet – Document of the Pontifical Council for Social Communication"]. *Ukrainskyi Katolytskyi Universytet*. n.d. http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/333/Pccs_Church%20Internet.pdf?sequence=1.

9. Jaspers, Karl. "Die geistige Situation der Zeit." *KARL JASPERS STIFTUNG*. n.d. <https://jaspers-stiftung.ch/de/karl-jaspers/die-geistige-situation-der-zeit>.

O. Matyukhina

ANTHROPOLOGICAL POTENTIAL OF CONTEMPORARY COMMUNICATIONS

Introduction. The article explores the anthropological potential of the leading medium of contemporary communication – the Internet. In the modern information society, the Internet has transformed into a dominant means of communication. It has come to shape both the methods and forms of interaction. The anthropological potential of the Internet is examined through the example of the Catholic Church's cyberspace. **The aim** and tasks are to outline the distinctive approach of the Catholic Church to the issue of the possibilities presented by modern communications, as well as the anthropological and humanistic potential of the global Internet network. **Research methods** employ systemic and phenomenological approaches, along with the method of systemic analysis, which allows for identifying the distinctive features of the approach to the issue of the Internet, its challenges, and opportunities in the social doctrine of Catholicism. Additionally, the methods of analysis and synthesis, as well as structural and logical research methods, are applied. **Research results.** An integral component of the social teaching of the Catholic Church is its doctrine on social communications, highlighting the Church's role and mission within contemporary communicative processes. Since its inception, the Internet has been the focus of in-depth attention from Catholic scholars, theologians, and Church hierarchs. The "World Wide Web" is conceptualized as a new stage in the development of social and individual communication, offering novel opportunities. Both the positive and negative aspects of the Internet depend solely on humans as its creators and users. The Catholic Church actively shapes a cyberspace within the Internet where the anthropological potential of the global network is manifested and utilized for the personal spiritual development of individuals. **Discussion.** The works of many foreign and domestic scholars provide a scientific and philosophical analysis of the characteristics of communication in the context of the information society, particularly within cyberspace. They also examine the specific features of the communicative concept of the Catholic Church. **Conclusions.** The Catholic Church views the Internet not merely as a given of the modern era but as a field of active engagement. In the documents of the Catholic Church and the works of theologians and scholars, both the challenges arising from contemporary communicative processes in cyberspace and the proposed solutions to these issues are thoughtfully addressed.

Keywords: anthropological potential, intersubjective communication, Internet, Catholic Church, information and communication technologies

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19343

УДК 316.77:[37.015:572 (045)

T. B. Мерщій

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Державна служба якості освіти України
ORCID ID: 0009-0008-5506-3312

Анотація. У статті досліджується антропологічний вимір комунікацій в умовах онлайн-навчання через призму філософії культури. Дослідники аналізують, у який спосіб технології трансформують традиційні комунікативні практики, формуючи нові культурні парадигми та інтеракції (соціальної взаємодії). Зокрема, обговорюється вплив дистанційного навчання на культурну ідентичність учнів, розвиток соціальних навичок та емоційного зв'язку між учасниками освітнього процесу. Результати дослідження свідчать про зниження емпатії та труднощі у співпраці серед колективу молодших школярів, що зумовлено відсутністю особистої взаємодії. Додатково, актуальність теми поглиблюється у розрізі війни в Україні, яка вплинула на психоемоційний стан учнів і вчителів, а також на їхню здатність до спілкування та спільної роботи. У статті також акцентується увага на важливості культурного контексту в освітньому процесі та потребі в нових педагогічних стратегіях, що мають відповідати викликам цифрової ери та воєнного часу. Зроблені висновки підкреслюють, що культур-філософський аналіз комунікацій у навчанні є важливим для розуміння культурних змін у суспільстві та формування ефективних освітніх практик.

Ключові слова: комунікація, онлайн-навчання, інтеракція, емоційний зв'язок, педагогічні стратегії.

Вступ

У сучасному світі, де технології стрімко трансформують всі аспекти життя, особливо в освіті, філософський вимір культури стає важливим для розуміння змін у комунікаційних процесах. Онлайн-навчання не лише впливає на практичні аспекти взаємодії між учнями та вчителями, але й формує нові культурні парадигми. В умовах війни в Україні ця тема набуває особливої актуальності, адже конфлікт впливає на психоемоційний стан учнів та їхню здатність до навчання.

Філософія культури допомагає дослідити, як технології змінюють культурні норми та цінності. В

онлайн-середовищі діти навчаються адаптувати свої комунікативні стилі, спричиняючи нові форми взаємодії, які можуть відрізнятися від традиційних. Виникає потреба в дослідженні впливу нових форм комунікації та інтеракції на культуру спілкування та навчання загалом. Особливо важливо враховувати, як війна може загострити ці процеси, зокрема через стрес та втрату соціальних зв'язків.

У світлі сучасних філософських дискусій про природу комунікації та ідентичності, важливо аналізувати, у який спосіб онлайн-навчання формує нові типи інтеракції. Чи стають ці зв'язки поверхневими, чи все ж таки можуть сприяти

глибшому розумінню один одного в нових культурних контекстах, особливо коли учні переживають травматичні події війни?

Отже, дослідження антропологічного виміру комунікацій в сучасному освітньому процесі в контексті філософії культури є надзвичайно актуальним для розуміння культурних змін у суспільстві, що виникають під впливом технологій і війни. Це дозволяє сформулювати більш глибоке уявлення про те, як навчання, спілкування та культура взаємодіють у сучасному світі.

Сучасний освітній процес переживає глибокі зміни під впливом технологій, які спричиняють нові форми комунікації та інтеракції. Антропологічний вимір комунікацій у цій площині дозволяє дослідити, як ці зміни впливають на культуру навчання, ідентичність учнів та взаємозв'язки в освітньому середовищі. В умовах війни в Україні ці процеси набувають особливого значення, адже конфлікт створює нові виклики для освітньої системи та впливає на психоемоційний стан учнів і вчителів.

З переходом до онлайн-навчання виникають нові можливості та труднощі, які потребують більш детального аналізу. Наприклад, віддалене навчання може стати способом підтримки освітнього процесу в умовах нестабільності, однак водночас може погіршити емоційний стан учнів, які переживають травматичні події.

Ключові терміни, такі як «комунікація», «інтеракція», «культурна ідентичність» та «цифрова культура», формують основу для розуміння антропологічного виміру в контексті освіти. У цьому дослідженні ми розглянемо, у який спосіб технології трансформують традиційні форми інтеракції, формуючи нові культурні практики та соціальні зв'язки. Зокрема, важливо проаналізувати, яким чином онлайн-навчання впливає на емоційний зв'язок між учнями та вчителями, а також на розвиток соціальних навичок у молодших школярів, які можуть бути особливо вразливими під час війни.

Це дослідження вразливе на меті не лише визначити позитивні та негативні аспекти комунікації в онлайн-середовищі, але й підкреслити значення культурного контексту в освітньому процесі, зокрема в умовах війни. У світлі швидкого розвитку цифрових технологій та викликів, які виникають внаслідок війни, аналіз антропологічного виміру комунікацій стає необхідним для створення більш ефективних педагогічних стратегій, які відповідають потребам сучасних учнів.

Мета і завдання

Метою даного дослідження є вивчення антропологічного виміру комунікацій у сучасному освітньому процесі, зокрема в умовах онлайн-навчання, з урахуванням особливостей війни в Україні. Це передбачає здійснення аналізу впливу технологій на комунікацію: визначення впливу цифрових платформ, що приходять на зміну традиційним формам спілкування між учнями, вчителями та батьками в умовах, коли багато учнів стикаються з стресами та травмами, пов'язаними з війною.

Також важливо вивчити, як війна впливає на емоційний зв'язок між учасниками освітнього процесу. Ми проаналізуємо, у який спосіб технології можуть як підтримувати, так і зменшувати цей зв'язок, зокрема в контексті дистанційного навчання, що стає дедалі актуальнішим у складних умовах.

Дослідження має на меті також висвітлити виклики, з якими стикаються освітні установи та педагоги, і дослідити, як культурні та соціальні фактори, пов'язані з війною, впливають на інтеракції у освітньому середовищі. Це дозволить визначити, у який спосіб технології можуть бути адаптовані для ефективнішої підтримки учнів та вчителів під час війни.

Методологія дослідження

Для досягнення мети і вирішення більш конкретних дослідницьких завдань будуть використані культурно-історичний, соціокультурний та синергетичний підходи. Культурно-історичний підхід дозволяє розглядати комунікацію в освітньому процесі в контексті культурних традицій та історичних змін, включаючи вплив війни в Україні. Це допоможе вивчити, як травми, викликані військовим конфліктом, впливають на взаємодію учнів та вчителів, а також на формування їхніх соціальних навичок у онлайн-навчанні.

У рамках соціокультурного підходу зосередимося на соціальних взаємодіях та контекстах, у яких відбувається навчання. Буде проаналізовано, у який спосіб технології змінюють сприйняття культурної ідентичності учнів, а також, як війна впливає на емоційні зв'язки в освітньому середовищі.

Синергетичний підхід дозволяє розглядати освіту як складну динамічну систему. Цей підхід допоможе вивчити, як зміни в комунікаційних процесах в онлайн-навчанні, зокрема в умовах війни, впливають на ефективність освітнього процесу та розвиток учнівських навичок.

Результати

У процесі проведеного дослідження антропологічного виміру комунікацій в сучасному освітньому процесі отримані кілька суттєвих результатів.

По-перше, спостерігається зміна форм комунікації. У своїх роботах, присвячених «мережевому суспільству», Мануель Кастельс акцентує на трансформаціях, які викликані технологіями у способах людської взаємодії. Онлайн-формати сприяють виникненню нових комунікативних практик між учнями та педагогами, зокрема через використання чатів, відеозустрічей та обговорень на форумах. Це свідчить про значну трансформацію традиційних форм спілкування, оскільки учні стали активними користувачами різноманітних цифрових платформ. В умовах війни ці нові практики також виконують роль підтримки психоемоційного стану учнів, адже дозволяють їм залишатися на зв'язку з однолітками і вчителями, навіть під час стресових ситуацій.

По-друге, було виявлено вплив на соціальні навички. У своїй теорії комунікативної дії Юрген Хабермас наголошує на значенні безпосереднього

спілкування для формування соціальних навичок. Результати нашого дослідження свідчать про те, що молодші школярі в умовах онлайн-навчання стикаються з труднощами в розвитку емпатії та колективної співпраці. Війна додає новий рівень складності: учні можуть бути емоційно вразливими, що ускладнює їхню здатність до спільної роботи та взаємодії. Як влучно зазначає дослідниця Л. Дротянко, «діалог є не лише формою комунікації, але й методом пізнання, що дозволяє учасникам розширювати свої горизонти знань» (Дротянко 2015, 20). Хоча технології відкривають нові можливості для комунікації, відсутність особистої взаємодії призводить до зниження емпатії та навичок співпраці.

По-третє, важливим є питання емоційного зв'язку. Мартін Гайдегер підкреслює значення безпосередньої взаємодії для справжнього буття. Результати нашого дослідження вказують на те, що емоційний зв'язок між учнями і вчителями часто послаблюється в онлайн-середовищі, що може викликати почуття ізоляції. В умовах війни це почуття може загострюватися, адже учні переживають стрес і травму. Хоча технології здатні підтримувати зв'язок, взаємодія через екран не замінює особистого спілкування, що може спричинити почуття соціальної ізоляції у дітей. У працях Еміля Дюркгейма розглядається роль освіти в соціалізації та соціальній солідарності, і наше дослідження підтверджує, що онлайн-навчання не лише створює нові виклики, але й відкриває можливості для інклюзивності та доступності освіти, що є критично важливим під час війни.

Отже, результати дослідження підтверджують позиції зазначених філософів і соціологів щодо важливості комунікацій у процесі навчання та розвитку соціальних навичок. Розуміння їхніх теорій сприяє більш глибокому усвідомленню впливу технологій на антропологічний вимір освіти та виробленню ефективних стратегій для оптимізації освітнього процесу в умовах, коли освіта стикається з викликами війни.

Обговорення

У давні часи комунікація відбувалася через усні традиції. Філософи, такі як Сократ і Платон, підкреслювали важливість діалогу як засобу пізнання. Сократ, через свій метод діалогу, вважав, що істина може бути досягнута лише через обговорення та запитання. Всім відоме Сократівське «Я знаю лише одне: що я нічого не знаю», говорить про переконання філософа, що шлях до знання полягає у відкритості до нових ідей і вмінні ставити запитання.

Платон, у свою чергу, через діалоги, зокрема в діалозі «Держава», показує, як взаємодія між учителем і учнем може сприяти глибокому розумінню істини. Він зазначав: «Діалог – це форма мистецтва, в якій справжня істина може бути розкритою» (Платон 1994, 55). Взаємодія між учителем і учнем була безпосередньою і базувалася на усній передачі знань, що дозволяло не лише передавати інформацію, але й формувати критичне мислення та глибоке усвідомлення світу.

Під час середньовіччя освіта зосереджувалася на релігійних текстах, і основною метою навчання було вивчення та тлумачення священних писань. Лекції у

монастирях та університетах відбувалися в контексті колективної дискусії, де студенти часто взаємодіяли один з одним і з викладачами. Однак формальні комунікації були обмежені, і освітній процес часто носив односторонній характер. Філософ і теолог Фома Аквінський акцентував на значенні навчання через дискусію, вказуючи, що роль вчителя полягає не лише в передачі знань, але й у стимулюванні учнів до роздумів і запитань. Це свідчить про те, що навіть у релігійній освіті існувала потреба в активній участі учнів. Водночас видатний мислитель Августин Блаженний наголошував на необхідності мотивації та особистісного внеску у процес навчання, що підкреслює важливість бажання вчитися, навіть у ситуаціях з обмеженими формами комунікації (Ашиток 2017).

Отже, середньовічна освіта, незважаючи на свій консервативний характер, включала елементи дискусії та критичного мислення, але значною мірою залишалася під впливом релігійних норм і традицій.

Ренесанс приніс нові погляди на освітній процес, акцентуючи увагу на гуманістичних ідеях, які підкреслювали важливість особистісної участі. Філософи, зокрема Еразм Роттердамський, акцентували вміння учнів вести діалог і аналізувати інформацію. Він підкреслював, що освіта повинна бути інтерактивною і спрямованою на розвиток особистості, а не лише на механічне запам'ятовування знань. Еразм також указував на важливості умінь слухати та висловлювати думки, наголошуючи, що взаємодія між вчителем і учнем є критично важливою для глибокого розуміння та розвитку інтелектуального потенціалу. Отже, в епоху Ренесансу освіта починає сприйматися як активний процес, де особистісна участь і здатність до критичного мислення стають визначальними для навчання.

У XIX столітті з'являються нові форми навчання, зокрема лекції та семінари, що значно змінили освітній процес. Освіта стає більш структурованою, а комунікація між викладачами та студентами – більш формалізованою. У цей період основоположники соціології, такі як Еміль Дюркгейм, вказували на важливість освіти для соціалізації та створення спільноти. Еміль Дюркгейм зазначав: «Освіта є соціальним процесом, який формує свідомість і цінності індивіда, водночас підтримуючи соціальну єдність» (Дюркгейм 1995, 25). Ця думка підкреслює, що освіта не лише передає знання, але й формує соціальні зв'язки та культуру. Він також стверджував: «Виховання є основою суспільного порядку» (Дюркгейм 1995, 25). Цей акцент на ролі освіти у підтриманні соціальної стабільності свідчить про те, що освітній процес стає важливим елементом формування громадянського суспільства.

Отже, у XIX столітті освіта перетворюється на більш системний процес, де роль комунікації та соціалізації набуває вирішального значення для розвитку індивіда і суспільства. XX століття стало свідком впровадження нових технологій у освітній процес. Виникнення радіо та телебачення розширило можливості для дистанційного навчання, змінюючи спосіб спілкування між викладачами та учнями. Це дозволило долати географічні бар'єри та забезпечувати доступ до освіти для більшої кількості людей.

У цей період активно працювали філософи, такі як Юрген Хабермас, який підкреслював важливість комунікаційної дії для демократичного суспільства. Він стверджував: «Комунікація є умовою можливості розуміння та консенсусу в суспільстві» (Хабермас 2003, 45). Ця ідея підкреслює, що ефективна комунікація в освітньому процесі є критично важливою для формування демократичних відносин та критичного мислення. Ю. Хабермас також зазначав: «Діалог, який поважає всіх учасників, є основою соціальної інтеграції» (Хабермас 2003, 88). Це говорить про важливість створення простору для відкритого обговорення в навчанні, де студенти можуть висловлювати свої думки і ставити запитання.

Отже, ХХ століття ознаменувало не лише технологічні зміни в освіті, а й розвиток теоретичних концепцій, які акцентують на значенні комунікації для освітнього процесу і суспільного життя в загалом. З появою Інтернету та цифрових технологій комунікаційні практики зазнали радикальних змін. Мануель Кастельс описує «мережеве суспільство», в якому інформація та комунікація стають ключовими елементами соціального життя. Науковець зазначає: «У мережевому суспільстві структура соціальних відносин формується навколо інформаційних технологій, які трансформують способи виробництва, управління та комунікації» (Кастельс 2003, 28). Ця ідея вказує на те, що технології не лише змінюють комунікацію, але й переосмислюють інтеракцію та її структури.

У навчанні це призвело до розвитку онлайн-курсів і віртуальних класів, що змінює динаміку взаємодії. Кастельс також підкреслює: «Здатність людей взаємодіяти в рамках мереж є основою нової соціальної організації» (Кастельс 2003, 40). Це свідчить про те, що в умовах цифрової ери студенти отримують можливість спілкуватися та співпрацювати з однолітками та викладачами з усього світу, що розширює горизонти навчання, з іншої сторони, інтеракція – це донесення та отримання інформації, що пронизане емоційними складниками.

Отже, впровадження цифрових технологій в освіту не тільки трансформує сам процес навчання, але й відкриває нові можливості для інтеракції та розвитку індивідуального потенціалу. В інформаційну еру освітні технології забезпечують нові форми комунікації, такі як чати, відеоконференції та онлайн-форуми, які суттєво змінюють динаміку взаємодії між учнями і викладачами. Ці інструменти відкривають нові можливості для навчання, дозволяючи проводити уроки в режимі реального часу, організовувати групові проекти та забезпечувати доступ до навчальних матеріалів з будь-якого місця. «Інформаційна культура формує нові комунікаційні стратегії, які стають основою для ефективної взаємодії в освітньому процесі» (Дротянко 2019, 18). Однак, разом із цими можливостями, виникають і нові виклики, зокрема зниження емоційного зв'язку між учнями та викладачами, а також між самими учнями. «У сучасному освітньому середовищі важливо не лише отримувати інформацію, а й вміти її аналізувати та критично оцінювати» (Дротянко 2019, 18).

В умовах війни в Україні освітній процес зазнав суттєвих змін, що вимагає змістовного аналізу

проблеми. Проведені Державною службою якості освіти (ДСЯО) у 2022/2023 та 2023/2024 навчальних роках дослідження «Вивчення якості організації освітнього процесу в умовах війни» акцентують увагу на проблемах, з якими стикаються заклади освіти, та шукають шляхи їхнього подолання. Основною метою є поглиблення розуміння соціально-емоційних навичок учнів і їх зв'язку з ключовими життєвими результатами.

Війна спричинила кардинальні трансформації в організації навчання, зокрема перехід на дистанційні технології, що вплинуло на структуру уроків та взаємодію між учнями і викладачами. Це викликало необхідність адаптації методів оцінювання до нових умов. Крім того, зміни у контингенті учнів і педагогічних працівників створили нові виклики, зокрема зменшення кількості учнів, які відвідують школи, і нестачу кваліфікованих кадрів, що негативно позначається на освітньому процесі.

Не менш важливим є рівень матеріально-технічного забезпечення закладів освіти, який демонструє значні відмінності між сільськими та міськими школами, ускладнюючи навчання в окремих регіонах. Аналіз освітніх втрат вказує на те, що значна частина учнів стикається з труднощами в засвоєнні нового матеріалу через психоемоційний стрес, що проявляється у підвищеному рівні тривожності та зниженні мотивації до навчання.

Дослідження також акцентують увагу на компенсаторних заходах, що впроваджуються громадами для підтримки учнів, таких як психологічні консультації та програми підтримки психічного здоров'я. Окрім того, педагогічні працівники зіштовхнулися з численними професійними та організаційними викликами, зокрема необхідністю адаптувати навчальні плани до нових умов, що призводить до психологічного навантаження та потреби в ефективній організації дистанційного навчання.

За результатами звіту дослідження ДоСЕН «Дослідження соціально-емоційних навичок для України (19 із 27 регіонів)», соціально-емоційні навички учнів є важливим аспектом, особливо в контексті сучасних викликів. В умовах дистанційного навчання розвиток цих навичок набуває особливого значення. Наполегливість, відповідальність і самоконтроль стають критично важливими для успішного виконання навчальних завдань.

Регуляція емоцій, зокрема стресостійкість і контроль над емоціями, відіграють важливу роль в адаптації учнів до нових навчальних умов. Проте значне зростання тривожності, з яким стикаються учні, ускладнює цей процес. В умовах війни багато дітей переживають психоемоційний стрес, що може проявлятися у страху, депресії та нестабільності емоційного фону.

Інтеракція з однолітками також є важливою, оскільки впевненість у собі, товариськість і енергійність є ключовими для формування соціальних зв'язків, які можуть страждати в умовах віддаленого навчання. Війна ускладнює ці процеси, оскільки учні часто стикаються з фізичними та емоційними відстанями, що позначається на їхньому спілкуванні і соціальній підтримці.

Широта кругозору, що включає допитливість, креативність і толерантність, є необхідною для загального розвитку особистості. Однак війна може суттєво стримувати цей розвиток через емоційний стрес і нестабільність. Часті зміни в освітньому процесі, евакуація та розриви в навчанні також впливають на мотивацію учнів до навчання і їхнє бажання розвиватися.

Здатність до співробітництва, зокрема через співпереживання та довіру, стає критично важливою в умовах, коли учні повинні підтримувати один одного під час навчання та адаптації до нових реалій. Війна формує нові вимоги до соціальної відповідальності та взаємопідтримки серед дітей. Ці аспекти вказують на необхідність формування середовища, яке сприяє розвитку соціально-емоційних навичок, аби учні могли ефективно взаємодіяти і долати виклики, що постають перед ними в цей складний час.

Висновки

У контексті онлайн-навчання, яке стало нормою в умовах війни, спостерігається значна трансформація комунікаційних практик. Це призводить до виникнення нових форм взаємодії між учнями та викладачами, що відображає зміни в культурних нормах і цінностях. Аналіз цих змін через призму філософії культури стає край важливим.

Дослідження свідчать, що молодші школярі стикаються з труднощами у розвитку соціальних навичок, таких як емпатія та співпраця, через обмежену можливість безпосередньої комунікації. В умовах війни, коли багато дітей переживають психоемоційний стрес, це ставить під сумнів ефективність сучасних педагогічних стратегій.

Зниження емоційного зв'язку між учнями і викладачами в дистанційному середовищі викликає почуття соціальної ізоляції, що негативно впливає на мотивацію та успішність навчання. Війна підсилює цей аспект, адже учні не лише навчаються новому, але й намагаються впоратися з почуттям тривоги та невизначеності. Філософія культури підкреслює важливість людського фактора у освітньому процесі, особливо в умовах цифровізації.

Ситуація в Україні поглиблює ці виклики, створюючи освітні втрати, викликані психоемоційним стресом і змінами в організації освітнього процесу. Це потребує нових підходів до розуміння комунікації в освіті. Громади вже впроваджують різноманітні програми підтримки для учнів, проте їхня ефективність потребує подальшого аналізу. Філософський підхід до оцінки впливу цих ініціатив на навчальну культуру може сприяти їхньому вдосконаленню.

Рекомендації

У нинішніх умовах важливо адаптувати освітні процеси до нових реалій. Ключовим завданням є розвиток соціально-емоційних навичок учнів, оскільки вони є критично важливими для успішного навчання. Впровадження інтерактивних форм навчання, які стимулюють активну участь, може покращити мотивацію та здатність до співпраці.

Розвиток комунікативних навичок через діалог є ще одним важливим аспектом. Це дозволяє учням не лише засвоювати нову інформацію, а й вчитися критично мислити. Підтримка зворотного зв'язку між

вчителем та учнями сприятиме більш глибокому розумінню навчального матеріалу.

Не менш важливою є психологічна підтримка учнів, оскільки стресові ситуації, пов'язані з війною, можуть суттєво впливати на їхній освітній процес. Створення комфортного освітнього середовища сприятиме розвитку особистості та соціальної інтеграції учнів.

Адаптація навчальних програм та методик до умов дистанційного навчання має стати пріоритетом. Використання сучасних технологій для підвищення доступності освіти дозволить краще задовольняти потреби учнів у нових реаліях. Стратегічний підхід до навчання допоможе створити стійке освітнє середовище, яке відповідає викликам часу.

Список літератури

1. Erasmus of Rotterdam. *The Praise of Folly*. Erasmus; Translated by Robert M. Adams. New Haven: Yale University Press, 2003. 255 p.
2. Ашиток Н. І. Антропологічний, культурологічний та аксіологічний підходи до вивчення виховання дітей. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст*. Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2017. С. 22-26.
3. Дротянко Л. Г. Комунікації в соціальних мережах і феномен мультикультуралізму. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2019. № 1(29). С. 16-21. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.13885>
4. Дротянко Л. Г. Філософія діалогу в культурі інформаційної ери. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2015. № 1 (21). С.19-22. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.21.10662>
5. Дюркгейм Е. *Моральне виховання*. Видавництво: Вища школа економіки. Серія: Соціальна теорія, 1995. 456 с.
6. Кастельс М. *Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура*. Т. 1: Економіка, суспільство і культура в епоху інформації; пер. з англ. Київ: Основи, 2003.
7. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2006. 402с.
8. Маслоу А. *Психологія і людська природа*. Київ: Основи, 1999. 432 с.
9. Платон. *Діалоги*; пер. з давньогр. Київ: Основи, 1994.
10. Хабермас Ю. *Теорія комунікативної дії*. Т. 1: Рациональність дії та соціальна природа; пер. з нім. Київ: Основи, 2003.

References

1. Erasmus of Rotterdam. 2003. *The Praise of Folly*. Translated by Robert M. Adams. New Haven: Yale University Press.
2. Ashitok, Nadiia. "Antropoloichnyi, kulturoloichnyi ta aksioloichnyi pidkhody do yvchennia vykhovannia ditei" ["Anthropological, Cultural, and Axiological Approaches to the Study of Children's Education"]. In *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Drohobych, 26-27 October 2017*, 22–26. Drohobych: Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University.
3. Drotianko, Liubov. 2019. "Komunikatsii v sotsialnykh mrezhakh i fenomen multykulturalizmu" ["Social Networks Communications and the Multiculturalism Phenomenon"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(29): 16–21. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.29.13885>.
4. Drotianko, Liubov. 2015. ["Philosophy of Dialogue in the Information Era Culture"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1 (21): 19–22. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.21.10662>.
5. Durkheim, Émile. 1995. *Moralne vykhovannia [Moral Education. Series: Social Theory]*. Moscow: Higher School of Economics.
6. Castells, Manuel. 2003. *Informatsiina epokha: ekonomika, suspilstvo i kultura. T. 1: Ekonomika, suspilstvo i kultura v epokhu*

informatics [The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol. 1: The Economy, Society, and Culture in the Information Age]. Translated from English. Kyiv: Osnovy.

7. Kovalchuk, Volodymyr. 2006. "Modernizatsiia profesiinoi ta svitohliadno-metodolohichnoi pidhotovky suchasnoho vchytelia: dis. ... d-ra. ped. nauk" ["Modernization of Professional and Worldview-Methodological Training of the Modern Teacher. Philosophy of Education: Concepts and Practices: dissertation... Dr pedagogical sciences"]. PhD diss., Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova.

8. Maslow, Abraham. 1999. *Psykhohihiia i liudska pryroda* [Psychology and Human Nature]. Kyiv: Osnovy.

9. Plato. 1994. *Dialohy* [Dialogues]. Translated by Yosyp Kobiv, Uliana Holovach, Dzvenyslava Koval, Taras Luchuk, Yulii Mushak. Kyiv: Osnovy.

10. Habermas, Jürgen. 2003. *Teoriia komunikativnoi dii* [The Theory of Communicative Action]. Vol. 1: *Ratsionalnist dii ta sotsialna pryroda, Rationality of Action and Social Nature*. Kyiv: Osnovy.

T. Mershchii

THE ANTHROPOLOGICAL DIMENSION OF COMMUNICATION IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Introduction. Modern education is transforming due to ICT technologies, which reshape learning culture, student identity, and relationships. The war in Ukraine adds unique challenges, impacting the education system and emotional well-being. **The aim** of the study is to explore the anthropological dimension of communication in contemporary education, particularly in the context of online learning amidst the war in Ukraine. **Research methodology** incorporates cultural-historical, sociocultural, and synergetic approaches. The cultural-historical approach explores communication in education through cultural traditions and historical shifts, including the war in Ukraine, revealing its effects on teacher-student interactions and social skills in online learning. The sociocultural approach examines social interactions and contexts, focusing on how technology reshapes cultural identity and how the war impacts emotional connections in education. The synergetic approach analyzes education as a dynamic system, highlighting how wartime online learning influences communication, educational effectiveness, and skill development. **Research results.** The advent of the Internet and digital technologies has radically transformed communication practices, creating a "networked society" (M. Castells). In education, the shift to digital technologies has driven the rise of online courses and virtual classrooms, transforming interaction dynamics. Castells highlights that networked interaction enables global collaboration, expanding learning opportunities while involving emotional components. Tools like chats, video conferencing, and online forums reshape engagement, facilitating real-time lessons and access to resources from anywhere. In Ukraine, the war has significantly altered education, emphasizing distance learning and introducing challenges like declining attendance, educator shortages, and the need for adapted assessments, profoundly impacting the educational experience. **Discussion.** New forms of student-teacher interaction reflect shifting cultural norms, necessitating analysis through philosophy of education. **Conclusions.** Research shows that limited face-to-face communication hinders younger students' social skill development, especially in war contexts where psychological stress challenges pedagogy. Remote learning decreases emotional connections, fostering isolation and impacting motivation, further exacerbated by anxiety and uncertainty. In Ukraine, educational losses stem from stress and disrupted learning processes, highlighting the need for innovative approaches to communication in education. Support programs are emerging, but their effectiveness requires philosophical evaluation to improve educational culture.

Keywords: communication, online learning, interaction, emotional connection, pedagogical strategies.

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19344

УДК 330:008:316.324.7 (045)

O. M. Сідоркіна

КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КУЛЬТУРІ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядається комунікативний вимір економічної діяльності у культурі індустріального суспільства, показуються особливості людини економічної як суб'єкта комунікативної діяльності у контексті загальнокультурних трансформацій Нового часу. Проаналізовано загальні умови формування комунікативного середовища економічної діяльності для початкових етапів становлення індустріального суспільства. Визначається їхня роль у виробленні принципів гуманізації комунікативних принципів ринкової економіки в умовах сучасних науково-технічних та соціокультурних викликів.

Ключові слова: індустріальне суспільство, інформаційне суспільство, культура, комунікативний простір, комунікація, економічна діяльність, толерантність, індивідуальна та соціальна комунікація.

Вступ

Комунікація людини економічної охоплює світ суспільства, іншого індивіда, навколишнє природне середовище та взаємодію із світом Надприродного, релігійністю. Для філософського розуміння сутності нового культурного феномену західного світу людини економічної (*Homo economicus*) необхідно охарактеризувати в загальних рисах час його виникнення, перш за все як соціального явища, яке припадає на період нової історії, що є закономірним явищем. Для європейської цивілізації це був період істотних суспільних трансформацій, пов'язаних із становленням соціально-економічних основ нової формації. *Актуальність* соціально-філософського

осмислення комунікативної складової економічної діяльності людини індустріального суспільства зумовлюється тим, що основні комунікативні принципи та суспільні механізми комунікативного зв'язку цієї епохи зберігають своє значення і в сучасну епоху інформаційного суспільства, через їхню трансформацію та адаптацію. Це, насамперед, стосується соціально-філософського осмислення сучасного змісту принципу толерантності, основні ідейні засади якого були сформовані ще в індустріальну епоху. Його вивчення сприятиме удосконаленню комунікативних засад успішності в економічній сфері.